

KİRMÂNÎ, Rükneddin

(رکن الدین کرمانی)

Ebû'l-Fazl Rükneddîn Abdurrahmân
b. Muhammed b. Emîrveyh el-Kirmânî
(ö. 543/1149)

Hanefî fakihî.

Şevval 457'de (Eylül 1065) Kirman'da doğdu. Burada babasından, daha sonra yerleştiği Merv'de ise Muhammed b. Hüseyin el-Ersâbendî ve Ubeydullah b. Muhammed b. Erdeşîr el-Hişâmî'den hadis dinledi. Horasan bölgesinde Hanefî âlimlerinin imamı durumunda olan Kirmânî'den ders alanlar arasında *el-Ensâb* müellifi Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, Tâceddin Abdülgafûr b. Lokmân el-Kerderî, Muhammed b. Yûsuf es-Semer-kandî, Muhammed b. Abdürreşîd el-Kirmânî, Ömer b. Abdülkerîm el-Versekî bulunmaktadır. Eserleri Horasan ve Irak bölgesinde yayılmış olan Kirmânî 20 Zil-kade 543 (1 Nisan 1149) tarihinde Merv'de vefat etti.

Eserleri. 1. *et-Tecrîd (et-Tecrîdû'r-Rük-nî)*. Fıkha dair olan eser (Murad Molla Ktp., nr. 1084) müellifin öğrencisi Tâceddin el-Kerderî tarafından *el-Müfîd ve'l-mezîd* adıyla şerhedilmiştir (Beyazıt Devlet Ktp., Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, nr. 181). 2. *el-İzâh*. Kureşî, İbn Kutluboğa ve daha sonra gelen Hanefî tabakat müellifleri, Kirmânî'nin *et-Tecrîd*'e *el-İzâh* adıyla bir şerh yazdığını belirtiyorlarsa da Cârullah Efendi bölümünde kayıtlı nüshanın üstüne Velîyyüddin Cârullah tarafından düşülen notta bu eserin *et-Tecrîd*'in değil *Muhtaşarû'l-Kerhî*'nin şerhi olduğu, *el-İzâh* ve ardından yazılan *et-Tecrîd*'in önsözlerinin de bunu gösterdiği belirtilmiş, dolayısıyla Kureşî ile İbn Kutluboğa'nın verdiği bilginin yanlış olduğuna dikkat çekilmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 586, Esad Efendi, nr. 964; Beyazıt Devlet Ktp., Velîyyüddin Efendi, nr. 1230; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 540; ayrıca bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1635, dipnot 2). 3. *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebîr*. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye ait eserin şerhidir. Yazma nüshalarında *Nüketü'l-Câmi'i'l-kebîr*, *İşârâtü'l-Câmi'i'l-kebîr* ve *el-İşârât ilâ nûketi'l-Câmi'i'l-kebîr* adlarıyla da anılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1554, Lâleli, nr. 804; İÜ Ktp., AY, nr. 3275; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 289). 4. *Fetâvâ (Fe-tâvâ Ebi'l-Fazl)* (Süleymaniye Ktp., Yenîcamî, nr. 626). Kirmânî'nin fetvalarını ayrı-

ca, Rükneddin Muhammed b. Abdürreşîd el-Kirmânî diğer âlimlerin fetvaları ile birlikte *Cevâhirü'l-fetâvâ* adlı eserde bir araya getirmiş, bu eserin birçok nüshası günümüze ulaşmıştır (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 586; Cârullah Efendi, nr. 921; Çorlulu Ali Paşa, nr. 266; Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 401). Kâtib Çelebi, Kirmânî'nin *Kitâbü'l-Hayz* adlı bir eserinden daha bahsetmektedir (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1414).

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 401; a.mlf., *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebîr* (nşr. Münîre Nâcî Sâlim), Bağdad 1395/1975, I, 405-406; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XX, 206; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 388-390; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhim Sâlih), Beyrut 1412/1992, s. 122; Sü-yûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (nşr. Ali Muham-med Ömer), Kahire 1396/1976, s. 64; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Lecne), I, 287-288; Temimî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, IV, 302-303; *Keş-fü'z-zunûn*, I, 211, 345; II, 1220, 1414, 1635; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 91-92, 176; Brockelmann, *GAL*, I, 462-463; *Suppl.*, I, 289, 641.

KÂMİL YAŞAROĞLU

KİRMÂNÎ, Şemseddin

(شمس الدین کرمانی)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed
b. Yûsuf b. Ali el-Kirmânî
(ö. 786/1384)

Buhârî şârihi, muhaddis ve fakih.

16 Cemâziyelâhir 717'de (26 Ağustos 1317) Kirman'da doğdu. İlk eğitimini babasından aldı. Asıl hocası Adudüddin el-İcî'dir. Onun yanında bulunduğu on iki yıl boyunca kendisinden özellikle dil ve edebiyat konusunda istifade etti, bu sebeple çalışmalarının önemli bir kısmını onun eserleri üzerine yaptı. Kirmânî daha sonra tahsil için Mısır, Şam, Kudüs, Halîl, Mekke, Medine ve Irak bölgelerini dolaştı; ardından Bağdat'a yerleşerek otuz yıldan fazla bir süre öğretimle meşgul oldu. Dolaştığı bölgelerdeki âlimlerden Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'ini dinledi. Bunlardan, kendisini Buhârî'nin icâzet halkasına bağlayan ve eserin büyük kısmını semâ, geri kalan kısmını da kıraat (arz) yoluyla aldığı Câmiu'l-Ezher muhaddisi Nâsirüddin Muhammed b. Ebû'l-Kâsim el-Fârûkî, Mescid-i Nebevî muhaddisi Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Yûsuf ez-Zerendî ve Har-em-i şerif muhaddisi Cemâleddin Muhammed b. Şehâbeddin el-Ensârî el-Mek-kî en başta gelenlerdir.

Evinin damından düşmesi sonucu ayağı sakat kalan Kirmânî birçok defa hacca

gitmiş, son hacından dönerken 16 Muharrem 786'da (10 Mart 1384) Ravdu Mühennâ'da (Mihnâ) vefat etmiştir. Cenazesi Bağdat'a getirilerek Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin kabri yanında kendisinin hazırladığı mezara defnedilmiş, daha sonra kabrin üzerine kubbe yapılmıştır. Nâsirüddin el-İrâkî, Kirmânî ile Hicaz'da buluştuğunu, onun faziletli bir kimse olduğunu belirtir. Süyûtî ise Kirmânî'yi hadis, fıkıh, tefsir, meânî ve Arap dili alanlarında allâme olarak nitelendirir. Mal ve mevkiye önem vermeyen, kimsesizlere, yoksullara ve ilim ehline yardım eden Kirmânî'ye zaman zaman devlet adamlarının istişare için başvurduğu kaydedilmektedir. Oğlu Takıyyüddin Yahyâ da babasının ve İbnü'l-Mülâkkın'ın *Şahîh-i Buhârî* şerhlerini bir araya getiren bir âlimdir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 546-547).

Eserleri. 1. *el-Kevâkibü'd-derârî fi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. Kirmânî'nin, *el-Câmi'u's-şâhih* üzerine yazılan şerhlerin yetersiz olduğunu düşünerek kaleme aldığı bu eseri İbn Hacer bazı hataları bulunduğunu söyleyerek tenkit etmişse de (*ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 311) *Fethu'l-bârî*'de yer yer ona atıfta bulunmuştur (meselâ bk. VI, 447-448; X, 450; XI, 123, 284; XII, 104; XIII, 344, 541). *el-Kevâkibü'd-derârî*'nin bir bölümü ilk defa Kahire'de neşredilmiş (1350), daha sonra eserin tamamının çeşitli baskıları yapılmıştır (I-XXV [12 mücellled], Kahire 1356/1937, 1358/1939; Beyrut 1401/1981; ayrıca bk. *el-CÂMÎU'S-SAHİH [Buhârî]*). 2. *en-Nûkûd ve'r-rudûd fi'l-uşûl*. İbnü'l-Hâcib'in *Muhtaşarû's-sûl ve'l-emel fi ilmeyi'l-uşûl ve'l-cedel* adlı eserinin şerhidir. Bazı kaynaklarda müellife nisbet edilen ve *en-Nûkûd* kaleme alınırken faydalanan yedi meşhur şerhe işaret etmek üzere *es-Seb'atü's-seyyâre* diye anılan eser de muhtemelen bu çalışmadır. *en-Nûkûd ve'r-rudûd*'un başlangıcından fıkıh konularının sonuna kadar olan kısmını Muhammed Beşîr Âdem yüksek lisans tezi olarak tahkik etmiştir (1416/1995, *el-Câmiatü'l-İslâmiyye kısmü usûli'l-fıkıh [Medine]*). 3. *Hâşiye 'alâ Envârî't-tenzîl ve esrârî't-te'vîl (Hâşiye 'ale'l-Kâdî Bey-zâvî)*. Yûsuf sûresine kadar olduğu kaydedilen eserin (*Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 172) bir nüshası Râgıb Paşa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 151, 90 varak). 4. *Şerhu Ahlâk-ı 'Adudiyye* (Kayserî Râşid Efendi Ktp., nr. 1115, vr. 1^a-18^a). 5. *et-Tahkîk fi şerhi'l-Fevâ'idü'l-Gıyâsiyye*. Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm*'undan İcî'nin *el-Fevâ'idü'l-Gıyâsiyye* adıyla ihtisar ettiği meânî, bedî' ve beyâna dair eserin

şerhidir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1299). 6. *Şerhu'l-Mevâkıf*. Adudüddin el-İcî'nin klasik kelâm ilmine dair *el-Mevâkıf*'ının şerhidir (a.g.e., II, 1891). Kirmânî'nin bunlardan başka *Risâle fi mes'ele'l-kühîl*, *Ünmûzecü'l-Keşşâf*, *Zeylû Mesâlikü'l-ebşâr*, *Żamâ'irü'l-Kur'ân*, *Şerhu Kitâbi'l-Cevâhir* adlı eserlerinin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şemseddin el-Kirmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî fi şerhi Şaḥîḥi'l-Buḥârî*, Beyrut 1401/1981, I, 1-6; Ebû'l-Mehâsin el-Hüseynî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz* (nşr. Hüsâmeddin el-Kudsî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), I, 168; Fâsî, *Zeylû'l-Takvîd fi ruvâti's-sünen ve'l-mesânid* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1410/1990, I, 209; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, IV, 310-311; a.mlf., *Fethu'l-bârî* (Hatîb), VI, 447-448; X, 450; XI, 123, 284; XII, 104; XIII, 344, 541; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, I, 279-280; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 212, 213; *Keşfü'z-zunûn*, I, 546-547; II, 1299, 1891; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 294; Siddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ʿulûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), II, 330; III, 59-60; *Hediyetü'l-ʿarîfin*, II, 172; Kays Âlî Kays, *el-İrânîyyûn*, II/2, s. 600-603; Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân – Ebû Huzeyfe Râid b. Sabrî, *Mu'cemü'l-muşannefâtü'l-vâride fi Fethi'l-bârî*, Riyad 1412/1991, s. 244-245; Cezzâr, *Medâhîlül-mu'ellifîn*, s. 1354; Brockelmann, *GAL*, III, 168; Tahsin Görgün, "Adudüddin el-İcî", *DİA*, XXI, 412-414.

İSMAİL HAKKİ ÜNAL

KİRMÂNÎ, Tâcülkurrâ (تاج القراء الكرمانی)

Ebû'l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânüddin Mahmûd b. Hamza b. Nasr el-Kirmânî (ö. 500/1106'dan sonra)

Tefsir, nahiv ve kıraat âlimi.

Kirman'da doğdu ve öğrenimini burada yaptı. Hocaları Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahman en-Nisâbü'rî ile Şeyhülislam Kâdî Cemâleddin Ebû'l-Meâlî'dir (*Lübâbü't-tefâsîr*, I, vr. 1^b, 60^{a-b}). Yâkût onun Kirman dışına çıkmadığını söylemiş (*Mu'cemü'l-üdebâ*, XIX, 125) ve bu tesbit daha sonraki kaynaklarda aynen tekrarlanmışsa da ilmi derinliği eserlerinde açıkça görülen ve "Tâcülkurrâ" olarak nitelendirilen bir âlimin o günkü Kirman'ın mütevazı ilim ortamında yetişemeyeceği düşünülerek Fâris, Horasan, Irak gibi ülkelere seyahatler yapmış olacağına işaret edilmiştir (*el-Burhân fi tevcihi müteşâbihi'l-Kur'ân* [nşr. Ahmed İzzeddin], neşredenin girişi, s. 30). Kirmânî, ilmi incelemeleri ve telif çalışmaları yanında kıraat okutarak öğrenci yetiştirmiş, kıraat âlimi Nasr b. Ali b. Ebû Meryem onun talebesi olmuştur. Bâtınî

fikirlerle de mücadele eden Kirmânî, Bâtıniyye mezhebini benimsediği, günlerini işretle geçirdiği, din büyükleriyle ilim adamlarını öldürttüğü için halkın nefretini kazanan Kirman Meliki İrânşâh'ın tahttan indirilip öldürülmesine fetva verenlerin öncülerindendir. İtikadda Mâtürîdî mezhebinin görüşlerini benimseyen Kirmânî, *Keşfü'z-zunûn*'da (I, 241) Şâfiî olarak nitelendirilmişse de tefsirinde da-yandığı ve benimsediği görüşlere bakıldığında fıkhta Hanefî olduğu anlaşılmaktadır (Keskin, s. 30-31).

Eserleri. 1. *Lübâbü't-tefâsîr*. Rivayet ve dirayet tefsiri olan eserde dil açısından yapılan açıklamalarla kıraat konuları üzerinde de durulmuş, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâ er-Rummânî ile Ebû Müslim Muhammed b. Bahr el-İsfahânî önde gelen kaynakları arasında yer almıştır. Kitapta *Şaḥîḥ-i Buḥârî* ve *Şaḥîḥ-i Müslim* dışında hadis kaynağı kullanılmamış, Kur'an'daki bazı lafız ve âyetlerin tekrarlanmasındaki hikmetler anlatılmış, bu arada az da olsa İsrâîlî haberler zikredilmiştir (yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 417-418, Serez, nr. 246, Mesih Paşa, nr. 8; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 249; Hacı Selim Ağa Ktp., Nurbânû Sultan, nr. 28-29; Kitâbhâne-i Umûmî Hazret-i Âyetullâhî'l-uzmâ Neceff Mar'âşî, nr. 1332; British Museum, nr. 100; el-Methafü'l-Asyevî Ktp., Saint Petersburg, nr. Af. 3319, 910). Hasan Keskin eser üzerinde bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.). 2. *Garâ'ibü't-tefsîr ve 'acâ'ibü't-te'vîl* ('*Acâ'ibü'l-Kur'ân*, '*Acâ'ibü't-te'vîl*, '*Acâ'ibü't-tefsîr ve garâ'ibü't-te'vîl*, *el-'Acâ'ib ve'l-garâ'ib*). Âyetlerin tefsiriyle ilgili olarak aklın hoş görmediği, nakledilmesi doğru olmayan bâtil görüşlerden sakındırmak maksadıyla telif edilmiş, bütün âyetler değil gerekli görülenler açıklanmıştır. Bilgi vermek amacıyla da olsa nakledilen bazı asılsız rivayetlerden dolayı müellifin tenkit edilmesine sebep olan eserin (Süyûtî, *el-İtkân*, IV, 202; *Keşfü'z-zunûn*, I, 432) bazı nüshaları Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 106 [I-II]; Medine, nr. 135), Nuruosmaniye (nr. 583) ve Süleymaniye (Yenicami, nr. 60; Damad İbrâhim Paşa, nr. 152) kütüphanelerinde bulunmaktadır. 3. *el-Burhân fi tevcihi müteşâbihi'l-Kur'ân* (*Burhânü'l-Kur'ân*, *el-Burhân fi me'ânî müteşâbihi'l-Kur'ân*, *Burhânü'l-Kur'ân fîmâ fîhi mine'l-hücceti ve'l-burhân*, *el-Burhân fi müteşâbihi'l-Kur'ân*). Tekrar edilen âyetler konusunun ele alındığı eserde tekrarın sebep ve hikmetleri üzerinde durulmuştur. Kitap Ab-

dülkâdir Ahmed Atâ tarafından tahkik edilerek önce *Esrârü't-tekrâr fi'l-Kur'ân* adıyla (Kahire 1978), daha sonra *el-Burhân fi tevcihi müteşâbihi'l-Kur'ân* şeklinde orijinal ismiyle (Beyrut 1986) neşredilmiş, eseri ayrıca Ahmed İzzeddin Abdullah Halefullah tahkik ederek yayımlamıştır (Mansûre 1411/1991). Nâsir b. Süleyman el-Ömer eser üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır (1980, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd, usûlü'd-dîn). 4. *el-Hidâye fi şerhi Gâyeti İbn Mihrân*. Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân en-Nisâbü'rî'nin *el-Gâye fi'l-kırâ'âtü'l-ʿaşr* adlı eserinin şerhi olup bir nüshası Tahran'da Ali Asgar-ı Hikmet Kütüphanesi'ndedir (Sezgin, I, 46-47).

Kirmânî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Haṭṭu'l-meşâḥif*, *Lübâbü't-te'vîl*, *el-Müsteşhed bi'l-âyât*, *et-Teyisîr fi't-tefsîr*, *el-İcâz fi'n-naḥv* (Ebû Ali Hasan b. Ahmed el-Fârisî'nin *el-İzâh fi'n-naḥv* adlı eserinin muhtasarı), *el-İfâde fi'n-naḥv*, *en-Nizâmîyyü fi'n-naḥv* (Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî'nin *el-Lüm'a fi'n-naḥv* adlı eserinin muhtasarı), *Şerhu'l-Lüm'a* (Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî'nin *el-Lüm'a fi'n-naḥv* adlı eserinin şerhi).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcülkurrâ el-Kirmânî, *Lübâbü't-tefâsîr*, Hacı Selim Ağa Ktp., Nurbânû Sultan, nr. 28-29, I, vr. 1^b, 60^{a-b}; II, vr. 323; a.mlf., *el-Burhân fi tevcihi müteşâbihi'l-Kur'ân* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1986, neşredenin girişi, s. 11-16; a.e. (nşr. Ahmed İzzeddin Abdullah Halefullah), Mansûre 1411/1991, neşredenin girişi, s. 29-97; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIX, 125, 224; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 291, 337; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, II, 277-278, 314; a.mlf., *el-İtkân* (Ebû'l-Fazl), IV, 202; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfesssîn*, II, 312-313, 345; Hasan b. Şihâbüddin Yezdî, *Câmi'ü't-tevârîḥi Hasenî*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4307, vr. 197; *Keşfü'z-zunûn*, I, 213, 241, 432; *Hediyetü'l-ʿarîfin*, II, 402; Brockelmann, *GAL*, I, 412; *Suppl.*, I, 732; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 46-47; Hasan Keskin, *Tâcül-Kurrâ el-Kirmânî ve Lübâbü't-tefâsîr Adlı Tefsiri* (doktora tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 28, 30-31.

HASAN KESKİN

KİRMANŞAH (كرمانشاه)

İran'da bir şehir
ve bu şehrin merkez olduğu
idarî bölge.

Kirmanşah (günümüz Farsça'sında Kermânşâh) Zağros sıradağlarının kuzeybatısında deniz seviyesinden 1320 m. yükseklikte kurulmuştur. Ortaçağ Arap coğ-